

**“Dirijyorlik asoslari” fanidan
ma’ruza matni**

A.G'.Yusupova

Mavzu: Dirijyorlik tarixi

R E J A

1. Jamiyat ma’naviyatini yuksaltirishda san’atning o‘rni va ahamiyati.
2. Dirijyorlik san’ati haqida umumiy tushuncha.
3. Dirijyorlik san’ati haqida rus dirijyorlarining fikrlari.
4. Dirijyorga qo‘yilgan talablar.
5. Xulosa.

Jamiyat ma'naviyatini yuksaltirish-davlat siyosatining ustuvor yo'nalishi hisoblanadi. Ma'naviyat esa uzluksiz, harakatdagi jarayon. San'atga aloqador boyliklar ma'naviy boylikni tashkil etadi. San'atsiz hayot nursiz, mantiqsiz va zerikarli bo'lib qoladi. San'at deganda badiiy ijodni tushunamiz, har bir san'at asari uz janr xususiyatlariga ko'ra hayot manzarasini ifodalaydi. Olam hodisalarini yorqin obrazi orqali yoki tasvirini musiqa orqali ifodalashga erishadi. Musiqa insonning ma'naviy kamolotida faol ishtirok etadi, go'zallik, did haqidagi tasavvurlarining shakllanishiga samarali ta'sir ko'rsatadi. Necha ming yillardan beri insoniyat musiqaga, uning go'zal ohanglariga maftun bo'lib keladi, ustoz-shogird an'analari orqali ijrochilik mahoratlarini egallash borasida izlanishlar olib boradi. Bunda musiqaviy meros asarlarining ma'naviy tarbiya vositasi sifatida urgatish uslublari katta ahamiyat kasb etadi. San'atlar ichida eng yoshi va kam o'rganilgani dirijyorlik san'ati hisoblanadi.

Dirijyorlik amaliyoti uning nazariyasini ancha ortda qoldirdi. Biroq aynan nazariyaga bo'lgan ehtiyoj tobora ortib bormoqda. Ayniqsa dirijyorlikka o'rgatish ishida unga ehtiyoj katta. Dirijyorlik sohasida ta'lim berish uchun nazariy negiz yaratishga doir izlanishlar tinimsiz davom etayapdi, biroq shu paytgacha xatto eng fundamental tushunchalarning umum qabul qilingan va barcha uchun tushunarli bo'lgan ta'riflari yo'q. Terminalogiyaning ta'riflashda ham turli, ba'zan bir-biriga zid fikrlar mavjud. Ba'zilar dirijyorlik-bu san'at emas, unga o'qitishning xojati yo'q, shunchaki orkestr yoki xor oldida turib, taktga solish yoki metronomlanishi kifoya, ya'ni ijro etilayotgan asar taktining alohida qismlarini qo'l bilan ko'rsatsa bas va dirijyorning vazifasi shu bilan tugaydi, deb hisoblaydilar. Boshqalar esa, dirijyorlik-faqat ichki xis tuyg'ularga asoslanadi, bu qandaydir sehergarlik va shunga alohida qobiliyatli insonlar qodir, shu sababli dirijyorlikka o'rganib bo'lmaydi, deb hisoblaydilar. Har ikkala fikr va unga o'xshash mulohazalarning xato ekanligini isbotlab o'tirish shart emas. Dirijyorlik san'atiga bu kabi qarashlarni rad qiluvchi misollar hayotimizda ko'plab uchraydi.

Dirijyorlik-bu qo'shiq aytish, royal, skripka yoki boshqa cholg'uni chalish kabi ijrochilik san'atidir. Shu bilan birga dirijyorlik ijrochilik san'atining boshqa turlaridan jiddiy farq qiladi: agar musiqachilar jonsiz jismda musiqa ijro etsalar va ularning ijrolari cholg'uning sifati hamda o'zlarining mahoratlariga bog'liq bo'lsa, dirijyor ko'plab bir-biridan farq qiluvchi insonlar bilan ishlaydi. U o'z oldida turgan xor yoki orkestr a'zolarini bir jamoada to'plab, ularni shunday birlashtirishi kerakki, bu jamoa uning boshqaruvida xuddi yaxshi sozlangan musiqa cholg'usidek yangrashi lozim. Aytish joizki, dirijyorga o'z san'ati haqida yozishdan ko'ra, dirijyorlik qilish osonroq: dirijyorlik faoliyatining ko'zga ko'rinuvchi qismini umuman ta'riflash qiyin. Zero, u yoki bu qo'l harakatini musiqasiz, so'zlar bilan tavsiflagandan ko'ra, uni musiqa fonida ko'rsatib bergan osonroq. Dirijyor so'zi turli tillarda turlicha talaffuz qilinadi: nemislar «dirident», italyanlar «diridente», frantsuzlar «Shef orkestre», inglizlar «konduktor» deyдилar. Har qaysi tilda ham bu so'z rahbar, boshliq, direktor ma'nosini anglatadi. Shunday qilib dirijyor bu orkestr jamoasining rahbari hisoblanadi. Uning asosiy vazifasi-bu jamoaning hayoti faol va yaxshi tashkillashtirilgan bo'lishini nazorat qilishdan iborat. Dirijyor sozandalar musiqiy asarni uyg'unlikda ijro etishlari,

ular asarni birga boshlab, birga tugatishlari, o'z cholg'ularini bir maromda chalishlari, pauzalarni vaqtida ushlab, bir maromda kuy boshlashlarini ta'minlaydi. Dirijyor sozandalar ijrosini yagona ritm va tempga moslashtirishni, ularni ijroga yunaltilish uchun belgi berishi lozim.

Dirijyor 100 dan ortiq musiqachilar faoliyatining asosiy muvofiqlashtiruvchisidir. Uning roli qisman rejissyor roliga o'xshab ketadi. Rejissyor-teatrda sahna asarining badiiy rahbari, spektaklni tayyorlash borasidagi barcha ishlarning boshini birlashtirib turadi. Dirijyorning ham bevosita orkestrining rejissyori deya qarash mumkin.

Ajoyib dirijyor A.M.Pazovskiyning «Dirijyor qaydlari» kitobidan Arturo Toskanini haqidagi kuyidagi mulohazalarini keltirishimiz mumkin: «Shaxsan mening fikrimcha, Arturo Toskanini zamonamiz dirijyorlik san'atining eng yuksak cho'qqisiga erishgan insondir. Uning daholigi, ulkan iroda kuchi, romantik insonga xos individuallik va xissiyotchanligi, muallif matnini yorqin va o'ziga xos tarzda o'qiy bilishi, o'zining artistlik qobiliyatini kompozitor shaxsiyati va musiqasi bilan uyg'unlashtira olishi, bu musiqaning obrazlilikini yanada chuqurlashtirib, uning shaklini kamol toptirishdan iboratdir».

Shu bois dirijyorning o'zi avvalo musiqiy asarning g'oya va mohiyatini chuqur anglashi, shundan so'nggina uni orkestrga yetkazib, musiqachilar uning maqsadlarini amalga oshirishlariga erishishi lozim. Dirijyor partiturasidagi jonsiz nota belgilariga hayot ato etishi lozim. Bunda u musiqani to'g'ri talqin etishi zarur.

Albatta, har qanday eng mahoratli, yuksak iqtidor sohibi bo'lgan dirijyor ham yomon musiqani yaxshi qilolmaydi. Biroq musiqiy asarning noyob tomonlarini ochib berishi, yoki muallif g'oyasini buzib ko'rsatgan holda, bunday xususiyatlarni yashirish-faqat dirijyorga bog'liq. Albatta, dirijyorlik tajribasini amaliy faoliyatsiz to'plab bo'lmaydi. Biroq, bu faoliyatdan oldin ya'ni boshlovchi dirijyor orkestr yoki xor qarshisida turish huquqini qo'lga kiritguncha qilinishi lozim bo'lgan ishlar ko'p. Buning uchun endi faoliyat boshlayotgan dirijyor alohida qobiliyatga ega bo'lishi kerak, bu o'ta muhimdir. Bunda tashqari u yaxshi musiqachi bo'lishi, ya'ni musiqiy madaniyat va bilimga ega bo'lishi kerak. Dirijyorda tashabbuskorlik, qat'iyatlilik, intizomlilik, tashkilotchilik iste'dodi uyg'unlashgan bo'lib, shu bilan birga jamoaga nisbatan xushmuomalalik, osoyishtalik va chuqur his eta bilish quvvati namoyon bo'lishi kerak. Orkestr yoki xor bilan yaxshi ishlash uchun dirijyor ziyrak va oqil pedagog-tarbiyachi bo'lishi lozim.

Repetitsiyalarda dirijyor orkestrni u yoki bu musiqiy asarni ijro etishga tayyorlaydi. Bunda har bir orkestr yoki xor jamoasi o'ziga xos xususiyatlarga ega ekanligini hisobga olishi zarur. Shu bois dirijyor oldida turgan vazifalar ko'p bo'ladi-yu unga ajratilgan vaqt kam bo'ladi. Qisqa vaqt ichida orkestrga kerak bo'lgan hamma narsaga ulgurishi kerak.

Ba'zi dirijyorlarning qo'l harakatlari erkin va plastik bo'lsada, ijrochilar ularni baribir tushunmaydilar. Buni shunday izohlash mumkin, ular o'zlarining chiroyli qo'l harakatlari bilan ma'no ifoda eta olmaydilar. Shu bois dirijyorga qo'l harakatlarining tashqi chiroyi emas, balki ularning ma'nodorligi va ishontiruvchanligi muhim. Buning eng yaxshi isboti sifatida rus kompozitori Pyotr Chaykovskiyning ajoyib dirijyor Artur Nikish haqida

quyidagicha quyidagi soʻzlarini keltirish joiz: «Uning dirijyorligi,-deb yozadi P.I.Chaykovskiy,-Gans Fon Byulovning taʼsirchan va oʻziga xos usuliga mutlaqo oʻxshamaydi, Fon Byulov qanchalik harakatchan, notinch va koʻzga tashlanuvchi harakatlari taʼsirchan boʻlsa, janob Nikish shunchalik xotirjam va nafis, ortiqcha harakatlardan xolidir. Shu bilan birga janob Nikish xayratlanarli darajada kuchli, hukmronlik tuygʻusiga toʻliq va oʻta irodalidir».

Zamonaviy dirijyorlik tili-yuz ifodasi va qoʻl harakati tili sifatida insonning koʻp asrlik tajribasi bilan sinalgan muloqot vositasidan foydalanib shakllangan. Qoʻl harakati va oʻz ifodasi tili hammaga tushunarli, sermaʼno va boydir. U darhol qaytariluvchi emotsional javobga sabab boʻladi. Ijro etilayotgan musiqaning obrazli-emotsional mohiyatiga qarab, u yoki bu harakat tanlanadi.

Turli dirijyorlarda qoʻl harakatlari va yuz ifodasining nisbiyligi turlicha. Mimika-dirijyorning obrazli fikrlashi naqadar yorokin va aniqligi namoyon etuvchi omildir. U maʼnodor qoʻl harakatlarning doimiy hamrohidir. Zero, qoʻl harakatiga hamroq boʻlgan nigox uni ruxlantiribgina qolmay uning taʼsirini kuchaytirib birinchi navbatda bu harakat moʻljallanganligini ham bildiradi. Agar yuz ifodasiz boʻlsa, xatto eng aniq va nozik qoʻl harakati ham kerakli badiiy taʼsirga ega boʻla olmaydi.

Yaxshi dirijyor boʻlib yetishish uchun koʻp narsani bilishi kerak, avvalo, haqiqiy musiqasi boʻlishi kerak. Taniqli dirijyor Oskar Frid aytganidek, «Eng nozik musiqiy tasavvurlarni ildashga qodir yurak bilan tugʻilish kerak, ana shu tasavvurlarni gʻoyalarga aylantirishga qodir aqlni tarbiyalash zarur, bu gʻoyalarni orkestrga yetkazish uchun esa kuchli qoʻlga ega boʻlish lozim».

FOYDALANGAN ADABIYOTLAR ROʻYXATI

1. И.А.Каримов “Юксак маънавият-енгилмас куч” Т. 2008
2. Эргаш Тошматов. Дирижёрлик.Маданият ва санъат олий ўқув юртлари учун дарслик-Т., 2006 йил.
3. И.Муссин “О воспитании дирижёра” Ленинград. 1987
4. Е.Коннова “Дирижирование” Т. 2003
5. Б.Атаев “Дирижёрлик” Т. 2003
6. К.Азимов “Ўзбекистон дирижёрлари” Т. 2001
7. Б.Азимов “Дирижёрлик амалиёти” Т. 2010